

Íslenskar kvennarannsóknir

Erindi flutt á ráðstefnu um íslenskar kvennarannsóknir
sem haldin var á vegum Rannsóknastofu í kvennafræðum
við Háskóla Íslands í Háskóla Íslands, Odda,
dagana 20. til 22. október 1995

Ritstjórar
Helga Kress og Rannveig Traustadóttir

HÁSKÓLI ÍSLANDS
RANNSÓKNASTOFA Í KVENNAFRÆÐUM
REYKJAVÍK 1997

HELGA KRESS

Líf og ljóð Guðný Jónsdóttir frá Klömbrum

Virginia Woolf veltir því fyrir sér í *Sérherbergi* (*A Room of One's Own*, 1929), hvað hefði gerst ef Shakespeare hefði átt systur með sömu hæfileika og hann. Og þar sem staðreyndir liggja ekki fyrir, segir hún, ímyndar hún sér systurina, býr til sögu um líf hennar og örlög:

Hún hafði jafnmikla ævintýraþrá, jafnmikið ímyndunarafl, og var jafnóþreyjufull að sjá heiminn og hann. En hún var ekki send í skóla. Hún fékk ekkert tækifæri til að læra málfræði og rökfræði, hvað þá að lesa Hóras og Virgil. Af og til blaðaði hún í bók, ef til vill einni af bókum bróður síns, og las nokkrar blaðsíður. En þá komu foreldrar hennar að og sögðu henni að fara að stoppa í sokkana eða sjóða grautinn og vera ekki að hanga þetta yfir bókum og blöðum. Þau hafa talað af festu en vinsemdu, því að þau voru fólk sem stóð báðum fótum á jörðinni og vissu hvaða kjör lífið býður konum og vildu dóttur sinni vel – og ábyggilega hefur hún verið augasteinn föður síns. Ef til vill hefur hún klórað nokkrar blaðsíður í felum uppi á eplalofti, en gætti þess vandlega að fela þær eða brenna.¹

Systirin strýkur að heiman, þegar það á að fara að gifta hana, fer til London, tekst að fá vinnu baksviðs í leikhúsi, og verður barnshafandi af völdum leikhússtjórans sem svíkur hana. Hún fyrirfer sér í örvaentingu eina kalda vetrarnótt og liggar útskúfuð og grafin á víðavangi. „Svona held ég,“ segir Virginia Woolf, „að sagan mundi nokkurn veginn vera, ef kona á dögum Shakespeares hefði haft snilligáfu hans“ (70).

Áþreifanlegir örðugleikar voru yfirþyrmandi, en verri voru hinir óáþreifanlegu, heldur hún áfram. Áhugaleysi heimsins sem karlskáldum fannst nógu erfitt að þola, var hvað skáldkonu snerti ekki áhugaleysi, heldur beinn fjandskapur. „Heimurinn sagði ekki við hana, eins og hann sagði við þá: Skrifadu ef þér sýnist, sama er mér. Heimurinn sagði með hrossahlátri: Skrifa? Til hvers ættir þú að vera að skrifa?“ (76) Og Virginia endar hugleiðingar sínar um hina ímynduðu systur Shakespeares á því að hefði hún orðið skáld myndi hún áreiðanlega hafa þurft að borga fyrir það með lífi sínu, heilsu, viti eða að minnsta kosti æru. Gáfuð stúlka sem hefði reynt að virkja hæfileika sína til skáldskapar hefði verið svo hrakin og hrjáð af öðru fólki, svo kvalin og sundurslitin af eigin togstreitu, að hún hefði áreiðanlega beðið varanlegt tjón á líkama og sál.

Við hér þurfum ekki að ímynda okkur slíka systur. Við höfum hana. Það er Guðný Jónsdóttir frá Klömbrum, fædd 1804, dáin 1836. Samtí mamaður og jafnaldra Jónasar Hallgrímssonar, fædd og uppalin í sömu sveit og hann. Guðný var prestsdóttir og af menntaheimili eins og Jónas, en hún var ekki send í skóla eins og hann, heldur hjónaband. Hún fór aldrei til útlanda, og ekki lengra en í næstu sýslu. Hún var skáld, en fékk ekki að njóta hæfileika sinna, heldur lifði við stöðuga niðurþöggun, og hún sá aldrei ljóð eftir sig á prenti. Hún dó í útlegð, eins og Jónas, en hún liggur ekki í þjóðargrafreit, heldur í gröf við ysta haf, fjarri ættingjum og vinum, og enginn legstein var settur á leiði hennar.

Í „Grasaferð“, sem birtist í *Fjölni* 1847, lýsir Jónas Hallgrímsson skáldskap kvenna á mjög athyglisverðan og næman hátt. Sögumaðurinn, sem er skáld, þótt ungur sé, og frænka hans, sem hann einmitt kallar „systur“ eru á grasafjalli og fara að tala um skáldskap og þýðingar. Hefur systirin fullt eins mikið vit á þeim málum og hann, ef ekki meira, og er henni eignuð þýðingin að „Meyjargráti“ eftir Schiller. Hún hefur samt farið mjög dult með skáldskap sinn og bregst við kafrjóð, sneypt og reið, þegar sögumaður stendur hana að verki. Ljóðið hefur hann fundið á bréfi utan af sveskjum sem hún hafði gefið honum. Hún biður hann að sýna það engum: „Mér er ekki um það breiðist út, að ég sé að fást við þess háttar; það hefur aldrei þótt prýði á kvenfólki.“² Hann huggar hana, lofar að segja engum frá þessu, og bætir við: „Vertu öldungis óhrædd [...] en takist þér ekki verr í annað sinn, held ég þú ættir að bera það oftar við; ég skal hjartans-feginn eigna mér allt, sem þú gerir – en það er samt reyndar skömm; þessu ráði verð ég að sleppa.“ (20). Við þetta hýrnar yfir systurinni og hún svarar: „Þér er það held ég óhætt, ég yrki varla svo mikið, að okkur verði vandræði úr skáld-skapnum mínum“ (20), og hún eyðir talinu með því að biðja hann að fara með eitthvað eftir sjálfan sig: „það held ég verði gaman að heyra.“ (20)

Árið 1837 mátti lesa í *Fjölni*, fréttadálkinum þar sem sagt er frá helstu tíð-indum liðins árs:

Einnar konu er skylt að minnast meðal þeirra er önduðust þetta ár; því þó lítt hafi hennar gætt verið – eins og vandi er um konur – voru samt kjör hennar og gáfur íhugunarverðari en almennt er á Íslandi. Það var Guðný, elsta dóttir merkis-prestsins á Grenjaðarstað. Hún þótti álitlega gift, er djákninn á Grenjaðarstað, gáfumaður og atgjörvis, hafði fengið hennar; og öngvan hafði grunað, að hann mundi sjá sig það um hönd eftir 9 ára samvistir, að hann vildi breyta þessu, eins og hann gerði. Fór hann þá vestur í Húnvatnssýslu, að brauði, sem búið var að veita honum; tók vígslu; og er nú giftur aptur; en hún fór með mági sínum og systur norður á Raufarhöfn; og má vera, þetta hafi hana til bana dregið; því hún lifði ekki fullt ár á eftir, og sálaðist 11. dag júnímánaðar 1836. Til að sýna gáfur hennar þarf ekki meira en ljóð þessi, er hún kvað að norðan, til systur sinnar á Grenjaðarstað, skömmu fyrir andlát sitt.

Ljóðið er „Endurminningin er svo glögg“, og er það fyrsta ljóðið sem birtist á prenti eftir nafngreinda íslenska konu. Það birtist ekki með öðrum ljóðum í

þessum árgangi, heldur aftast og sem hluti af minningargrein. Þannig er Guðný jöðruð jafnvel um leið og verið er að gera hana sýnilega. Einnig er farið rangt með dánardag hennar, en hún dó í janúar, og virðist jarðarförinni hvað eftir annað hafa verið frestað vegna snjóa og ófærðar.³ Næst birtist ljóð eftir Guðnýju í *Norðurfara* 1848 („Sit ég og syrgi“), og síðan eitt í *Kvennablaðinu* 1897 („Rokkvísa“). Að öðru leyti biðu ljóð hennar birtingar allt til ársins 1951 þegar Helga Kristjánsdóttir frá Þverá sá um útgáfu á þeim, og komu þau út hjá Helgafelli undir nafninu *Guðnýjarkver* með vönduðum inngangi sem ég styðst mjög við í þessu erindi. Ljóðin í *Guðnýjarkveri* eru alls 28 að tölu.

Ljóð Guðnýjar eru til í mörgum uppskriftum á handritadeild Landsbókasafns, og sýnir það vinsældir þeirra, kannski fyrst og fremst meðal kvenna. Í handritinu *Kvennaljóðmæli* (Lbs. 167, 8vo) sem hefur að geyma ljóð eftir 18 skáldkonur frá 18. öld og fyrri hluta 19. aldar eru ljóð hennar höfð fremst. Ekkert af ljóðum hennar er til í eiginhandarriti. Mikið hefur vafalaust týnst og að sögn Helgu Kristjánsdóttur hefur sumt verið viljandi eyðilagt, t.d. gamanbragur sem prestinum föður hennar þótti ekki sæma prestsdóttur og lét brenna.

Ljóð Guðnýjar eru flest tækifærisljóð, erfiljóð, ljóðabréf, allt viðurkennd form ljóða fyrir konur. Athyglisvert er að ljóð Guðnýjar eru öll sjálfsævisöguleg, það er eins og hún reyni að yrkja sig frá sárri reynslu, þýða líf sitt yfir í ljóð. Þau eru endurminningar og tregróf, oft sprottin af aðskilnaði, og fjalla um það sem hún hefur misst. Ljóð Guðnýjar einkennast af þátíð, allt er þegar liðið, og síðustu ljóð hennar lýsa einsemd og útskúfun, þrá eftir stað að vera. Í ljóðum Guðnýjar má merkja tvær raddir þar sem önnur er rödd þægrar og þakklátrar konu, eins og samfélagið vill hafa hana, og hin rödd kúgaðrar, óhamingjusamrar og örvaentingarfullrar konu, bönnuð rödd.⁴ Fer fram sífelld togstreita milli þessara radda.

Rúmlega tvítug flyst Guðný með fjölskyldu sinni að Grenjaðarstað í Þingeyjarsýlu, og giftist þar aðstoðarpresti föður síns, Sveini Níelssyni. Sveini er svo lýst að hann hafi verið með afbrigðum glæsilegur maður, „hár, herðibreiður og svipmikill“.⁵ Guðný og Sveinn hefja búskap að Klömbrum austan Laxár gegnt Grenjaðarstað. Þau eignast fjögur börn, en missa tvö þau fyrstu, son ársgamlan, og dóttur tæplega eins árs.

Eftir soninn yrkir Guðný þrjú ljóð, eitt af þeim í orðastað hans, ómálga barnsins. Í því er hann láttinn þakka Hildi, móðursystur sinni, fyrir umönnun. „Sorgartölur saknandi móður“ er eitt af átakanlegustu kvæðum Guðnýjar, og það sem flestar uppskriftir eru til af í handritum. Með því reynir hún að yrkja sig frá óbærilegri sorginni. Þegar sonurinn veikist liggur hún á säng að öðru barninu og er kölluð að banabeði hans á Grenjaðarstað. Kvæðið er lengsta kvæði Guðnýjar, alls 19 erindi. Svo áköf er sorgin að það er eins og kvæðið geti ekki hætt, heldur flæðir áfram. Hún talar við soninn láttinn, minnist þjáninga hans og dauða, situr við rúmið hans, horfir á litlu fötin, og hugsar um tungumálið sem hann aldrei fékk: „Nú lærir andlegt englamál / elskuverð þín hjá guði sál.“ Eins

og flest kvæði Guðnýjar endar það á tilraun til sátta, hún huggar sig við að hann sé á góðum stað með nýjum leikfélögum, og hlakkar til endurfunda á himnum. Dóttirin nýfædda lifir ekki nema tæpt ár, og Guðný yrkir einnig eftir hana. Hún horfir á barnið dáið meðan hún eins og fer með kvæðið, og trúir ljóðinu fyrir því leyndarmáli að hún muni eiga nýtt barn í vændum: „ei veit nema vaxi / og að viði gerist / aðrir, sem þeygi / enn bólar á.“ Hún ein veit. Það eru á þessum tíma nýmæli í íslenskum bókmenntum að skáld yrki um sig barnshafandi. Myndin er auk þess mjög áhrifamikil, sýnir móður sem situr við dánarbeð barnsins síns, en sem hugsar um leið til annars í móðurkviði (sem kannski fær að lifa). Átta mánuðum eftir lát dótturinnar eignast Guðný soninn Jón Aðalstein og dótturina Sigríði ári eftir.

Ekki fær Guðný að hafa litlu dótturina hjá sér. 10 mánaða gamalli kemur Sveinn henni fyrir í fóstri hjá Þuríði ljósmóður hennar í Reykjahlíð, „til þess, eins og sagnir herma, að Guðný gæti gengið út til heyvinnu.“⁶ Guðný fór sjálf með dóttur sína í fanginu yfir heiðina til Reykjahlíðar, og á leiðinni heim yrkir hún enn eitt ljóðið um sáran aðskilnað og missi. Þetta er stutt kvæði, eins konar þula. Sársaukinn er bókstaflega líkamlegur. Hún grætur fram ljóðið, reynir að finna sættir, en það tekst ekki:

Á heimleið

Myrkt er af kvíða.
Meybarnið fríða
menn frá mér taka.
Faðmur er snauður
alheimur auður
oft mænt til baka.
Samt má ei gleyma,
að sonurinn heima
semur mér yndi.
Augað hægt grætur
til alls liggja bætur,
ef hver það fyndi.

Ljóðið einkennist af skilyrðistengingum og viðtengingarhætti (og á það sam-eiginlegt með ljóðum margra kvenna): *Samt má ei gleyma; til alls liggja bætur ef hver það fyndi.* Í þessu ljóði má sjá eins konar öfuga symbíósu, þrá móður-innar eftir barninu.⁷

Eftir nokkurra ára hjónaband, eða vorið 1835, yfirgefur Sveinn Guðnýju og flyst í aðra sýslu. Hann leysir upp heimilið og ráðstafar „búi sínu og fólk“.⁸ Syninum, fimm ára, kemur hann fyrir hjá vandalausum. Guðný flyst með systur sinni og manni hennar til Raufarhafnar. Í athugasemd um burt vikna úr Grenjaðarstaðasókn 1835 skrifar séra Jón faðir hennar við nafn Guðnýjar: „Kastað úr hjónabandi saklausri af manni hennar.“ Guðný er útlæg gerð. Með

því að kasta henni úr hjónabandi, kastar maður hennar henni einnig úr samféluginu (eins og stöðu kvenna var háttáð á þessum tíma, fyrri hluta 19. aldar, og reyndar einnig fyrr og síðar).

Guðnýju líður illa á Raufarhöfn, saknar „plássins“ síns heima, og barnanna sinna. „Hér er eyðimörk hin mesta“, segir hún í ljóðinu „Að norðan“ sem hún sendir Kristrúnu systur sinni á Grenjaðarstað: „Nóg af tjörnum, keldum, klungri, / klettum grettum, sandmöl þungri, / sem hylur landið lengst við haf.“ Dvöl hennar á Raufarhöfn varð heldur ekki löng. Hún lést þar eftir rúmt misseri. Almenningur trúði því að hún hefði dáið af sorg, segir Helga Kristjánsdóttir.⁹ Faðir Guðnýjar, séra Jón, bætir þessari athugasemd við það, er hann hafði áður skrifað í kirkjubókina um burtför Guðnýjar: „Dó af sjúkdómi, orsökuðum af skilnaðargremjunni, á Raufarhöfn 11. jan. 1836.“ Um tveimur mánuðum síðar er Guðný jarðsett á Skinnastað í Öxarfirði, langt frá grafreit barna sinna í kirkjugarðinum á Grenjaðarstað, og að fjölskyldu sinni fjarstaddri. Ræða prestsins, séra Vernharðs Porkelssonar, sem til er á handritadeild Landsbókasafns, og varðveisist hefur hjá konum, er löng og ýtarleg, og ákaflega samúðarfull, þar sem hann bregður upp skýrri og átakanlegri mynd af hjónabandi hennar og skilnaði. Ég gríp hér niður í ræðunni:

En svo gjörðist þessi frábæri gáfu- og snilldarmaður – af fágætum orsökum – frá-hverfur, að hjónabandið varð henni óbærileg byrði og sorg, og það fyrr og í fleiru en alþýða merkt gat. Hún gaf honum hjarta sitt með höndinni, hún girntist að leiða hann til dauðans og fylgja honum með trúfesti. Heiður og húsfriður stóð af henni á heimilinu; blíðka vildi og reyndi hún hann þegar bágt lét, hverja stund vildi hún gjöra honum annarri yndislegrí; [...] Aldrei ámælti hún manni sínum, og ekki þá svo langt var komið á næstliðnu vori þegar honum voru veittir Blöndudalshólar, að hann lét fjarlæginguna gefa sér tilefni til að beiðast upphafningar á hjónabandinu og skaut skuldinni uppá fjarstætt lunderni hennar sínu eigin [...] Allt þetta umbar hún án þess að mæla þar eitt orð á móti, [...] ef ske mætti að ánægja hans yrði að meiri. En hvort meira vegur á réttlætisins eilífu metaskálum: hans sakargift eða hennar þegjandi tár á meðan, er þeim ofvaxið að dæma, sem ekki skynja hvað býr í afkimum hjartans.¹⁰

Það er athyglisvert að þrátt fyrir einlæga samúð með Guðnýju nefnir sr Vernharður hvergi að hún hafi verið skáld eða að hún hafi látið eftir sig ljóð. Á einum stað lætur hann að því liggja að hún hafi átt það að setja saman „gamanbögu“, sem hafi þó ætíð verið með guðrækilegu ívafi. Bjarni Thorarensen nefnir ekki heldur skáldskap Guðnýjar í bréfum til vina sinna, þar sem hann segir frá ör-lögum hennar. Bæði eru bréfin dagsett 14. febrúar 1836. Í bréfi til Gríms Jónssonar, segir hann: „Madm. Guðný kona þrælsins Sveins fyrrum djákna Níelssonar, nú prests að Blöndudalshólum, er nú dáin!“, og bréfi til Finns Magnússonar: „Sr. Magnús á Hrafnavili dáinn, og Madm. Guðný hálffráskilin kona fants nokkurs núorðins prests sr. Sveins Níelssonar í Blöndudalshólum.“¹¹

Tæpu hálfu ári eftir lát Guðnýjar kvænist séra Sveinn aftur, stofnar nýja

fjölskyldu, verður farsæll prestur, eignast merka afkomendur, m.a. biskup, – og hann skrifar *Prestatal og prófasta*.¹² Jón Aðalsteinn, sonur þeirra Guðnýjar, sem hún hafði orðið að skilja eftir á Grenjaðarstað, fluttist til föður síns og ólst upp með honum: „Fátt var jafnan með þeim feðgum“,¹³ segir Helga Kristjánsdóttir. Jón Aðalsteinn flyst síðar til Danmerkur og lést þar. Hann eignaðist ekki afkomendur. Sigríður ólst upp í Reykjavílð til sex ára aldurs. Í kirkjubók Grenjaðarstaða má lesa þessa kuldalegu lýsingu í skrá yfir innkomna í sóknina 1837, skrifaða af afa hennar: „Innkomin til Grenjaðarstaða Sigríður Sveinsdóttir, 6 ára, tökubarn. Kemur frá Reykjavílð.“ Næstu fjögur árin dvelst hún hjá afa sínum og ömmu á Grenjaðarstað, en sagt er að hún hafi sárt saknað Þuríðar fóstru sinnar í Reykjavílð. Enn er barnið tekið upp, og 10 ára flyst hún til Kistrúnar móðursystur sinnar, sem þá hafði gifst sr. Hallgrími Jónssyni og flust að Hólmum í Reyðarfirði.

Guðnýju er svo lýst: „Guðný var smávaxin og fínbyggð og meira hneigð til söngs, ljóðagerðar og bóklesturs en búsýslu“.¹⁴ Telur Helga Kristjánsdóttir að búskapurinn hafi verið henni erfiður, með öllum þeim störfum sem að henni hlóðust sem húsmóður og móður. Bætir hún við að ef til vill hafi hennar þróttmikli maður ekki skilið hvers hún var megnug og ekki megnug. Þau hjón voru ekki skaplík, segir hún enn fremur, og að til séu sagnir um árekstra í hjónabandi þeirra. Hún segir: „Bera þær sagnir það með sér, að þrátt fyrir gáfur og menntun séra Sveins hafi Guðný verið honum snjallari á ýmsum sviðum.“¹⁵ Bæði hjónin hafi ort ljóð og vísur, „en ekki lék á tveim tungum, hvort þeirra var snjallara á því sviði.“¹⁶

Hún talar um viðkvæmni Sveins vegna andlegra yfirburða konu hans, og nefnir mörg dæmi um það hvernig hann baelir tal hennar og gleði: „Sagt er, að eitt sinn hafi þau bæði flutt hjónaminni í veizlu. Var þá meiri rómur ger að ræðu Guðnýjar og sárnaði Sveini það. Einnig hafði Guðný leikið sér að því að semja stólræður, og þótti henni takast betur en manni hennar.“¹⁷ Enn sé frá því sagt, segir Helga Kristjánsdóttir, „að þegar Reykjavílðarbræður voru við nám hjá séra Sveini í Klömbrum hafi oft verið þar glatt á hjalla. Guðný tók þátt í söng þeirra og glaðværð. Þetta mislíkaði Sveini.“¹⁸

Til eru tvær ævisögur sr. Sveins Níelssonar, nokkrar blaðsíður hvor, í handritum varðveisum á handritadeild Landsbókasafns. Önnur er eftir hann sjálfan, og hin eftir Árna Halldór Hannesson. Í sjálfsævisögu sinni nefnir Sveinn konu sína Guðnýju aðeins í aukasetningu. Hann segir þó að það hafi ekki legið fyrir sér að setja saman vísu.¹⁹ Þetta sama orðar Árni Hannesson svona: „Það vildi síra Sveinn vera að fást við ljóðagerð, en til þess hafði hann ekki gáfu.“²⁰ Árni talar um skilnað þeirra Sveins og Guðnýjar og leitar á honum skýringar:

Það er sagt þau hafi bæði verið í samkvæmi, hafi þá legið fyrir honum að svara einhverju orði eða setningu, og hafi hann ei getað, en hún hafi þá tekið að sér hans vegna að svara, hafi honum mislíkað svo mjög að hann gat ei orðið meiri og hafi ekki viljað láta hana gera sér oftar slíka hneisu.

Fleiri sögur um ástæður fyrir skilnaðnum ganga í sömu átt. Samkvæmt þeim verður það Guðnýju að falli að hún talar, gengur of langt og grípur fram í orðræðu karlsins. Hún semur meira að segja stólræður. Að henni löngu láttinni segir faðir hennar í bréfi til kunningja síns að Guðný hafi haft fallega söngrödd og að hún hafi haft yndi af söng, en Sveinn hafi ekki þolað rödd hennar, haft á henni „óbeit, og lét hana merkja það með bítandi orðum“.²¹

Síðasta kvæði Guðnýjar er „Sit ég og syrgi“, og var það prentað í Norðurfara 1848, með eftirfarandi inngangi, væntanlega eftir ritstjórana Gísla Brynjúlfsson og Jón Thoroddsen. Þrátt fyrir samúð með Guðnýju er reynt að taka af henni skáldskapinn:

Flestum mönnum á Íslandi mun vera kunnug hin hryggilega saga þessarar merkiskonu og skálds. Hennar hefur áður verið minnst í þriðja ári Fjölnis, og er þar prentað eitt af kvæðum hennar, sem bæði eru mörg og falleg, en því miður lítt kunn öðrum enn nákomnustu vandámönnum hennar. Það er grátlegt til þess að hugsa að svo margt ágætt skuli farast og glatast á Íslandi, og mestan hlut af því engir vilja verða til að láta prenta það og verja það svo eyðileggingu og eilífri gleymsku – það er grátlegt að hugsa til þess að svo margt ágætt, sem þar fæðist í myrkri, skuli deyja eins í dimmu, ókunnugt öllum þegar frá líður, þar sem menn þó sjá að í öðrum löndum er svo margt prentað, sem ekki er berandi saman við sumt af því, sem á Íslandi deyr útaf af hjúkrunarleysi. Vér viljum gera það, sem oss er unnt, til þess að verja það litla, sem vér náum til, frá gjörsamlegri eyðileggingu, og látum vér því prenta hér kvæði, sem Guðnýju heitinni er eignað. Það er ljóðabréf, sem hún á að hafa kveðið á banasænginni, og viljum vér ei tala fleira um hvernig á því stendur, en geta aðeins hins að ei er með öllu víst að kvæðið sé eftir hana; og hafa sumir eignað það Bjarna heitnum Thórarensen, og það verður heldur ekki varið að það í öllu ber mikinn keim af skáldskap hans. En hver sem nú hefur kveðið kvæðið, þá er það þó víst að það er ort undir nafni Guðnýjar heitinnar og að það er fallegt kvæði.

„Sit ég og syrgi“ yrkir Guðný til mannsins síns, og er uppgjör hennar við hann. Það er ort undir hætti sem er nýr í íslenskum kveðskap, sbr. þetta fyrsta erindi:

Sit ég og syrgi mér horfinn
sárt þreyða vininn,
er lifir í laufgræna dalnum
þótt látin sé ástin.
Fjöll eru og firnindi vestra,
hann felst þeim að baki.
Gott er að sjá þig nú sælan,
þá sigrar mig dauðinn.

Háttinn sækir Guðný í erfiljóð sem Bjarni Thorarensen orti eftir mágkonu sína, sem dó rúmlega þrítug, og birtist í *Sunnanpóstinum* 1835, og er, þrátt fyrir nýmæli háttarins, mjög hefðbundið að efni. Ljóð Guðnýjar einkennist af þráhyggju, sem minnir á orðræðu Öldu í *Tímapjófnum* (1986) eftir Steinunni

Sigurðardóttur réttri einni og hálfri öld síðar. Í því er sama ofuráherslan á karlmanninn, tengilið konunnar við samfélagið. Hún getur aðeins lifað í gegnum hann, og ef hann leyfir það ekki, þá deyr hún. Eins og hjá Öldu er ljóðið bréf sem hún sendir ekki, þögult tal við fjarverandi karlmanninn, sem hún særir og ákallar. Í því lýsir sér sem úrkasti, hún situr og syrgir, hefst ekki að, er ekki lengur til.²² Hún grætur, en grátur einkennir mjög ljóð Guðnýjar, sem og ljóð kvenna í íslenskum skáldskap yfirleitt. Í einu ljóða sinna, „Þegar mér einhver amar“, persónugerir hún grátinn beinlínis sem eiginmann, og setur ást og grát upp sem andstæður:

Sá er gráti giftur
og gleði svíptur fró
er sinni ást er svíptur
og sæld við áður bjó.

Í „Sit ég og syrgi“ sér hún ekki lengur til að ganga fyrir gráti: „sortinn mér syrtir í augum / ég sé ekki að ganga“, og hún hefur misst málið: „Horfið var mál það af harmi / er hlaut þig að kveðja.“ Um leið er ljóðið hefndarfantasía. Hún hótar svikaranum með dauða sínum: „Gott er að sjá þig nú sælan / þá sigrar mig dauðinn“, og kennir honum um: „Heldur var hart þér í brjósti, / að hót ei nam klökkva / er svíptir mig samvist og yndi / mér svall það um hjarta.“

Ljóð Guðnýjar eru ljóð konu sem hefur verið yfirgefin, og upplifir sig sem slíka. Bandarískur bókmenntafræðingur, að nafni Lawrence Lipking, hefur ritað athyglisverða bók í þessu sambandi um yfirgefnar konur og skáldskaparhefð.²³ Kenning hans er sú að frumljóðið, eða jafnvel ljóðlistin sjálf, hafi orðið til hjá yfirgefnum konum sem með ljóðum sínum reyni að fylla tóm aðskilnaðarins, gefa lífi sínu merkingu. Þegar karlmaður er yfirgefinn, segir Lipking, líður honum eins og konu. Og hann bendir á að karlskáld yrki mjög oft um tilfiningar sínar í orðastað yfirgefinna kvenna (en þetta má greinilega sjá m.a. hjá Davíð Stefánssyni í íslenskri ljóðagerð, t.a.m. ljóðinu „Ég horfi ein“). Í ljósi kenninga Lipkings má e.t.v. skýra hvers vegna saga Guðnýjar höfðar svo mjög til okkar, og hefur orðið að goðsögn í íslenskri bókmennta- jafnt sem menningsögu.²⁴ Með lífi sínu og ljóðum gefur Guðný rödd djúpstæðum ótta okkar við að vera yfirgefin, hrakin burt.

Tilvitnanir

- 1 Virginia Woolf, *Sérherbergi*. Þýðandi Helga Kress. Svart á hvítu, Reykjavík 1983, bls. 68-69. Frumútgáfa: *A Room of One's Own*. Hogarth Press, London 1929.
- 2 Jónas Hallgrímsson, „Grasaferð“, *Fjölnir*, 9. ár, 1847, bls. 20. Fært er til nútíma-stafsetningar. Um frekari umfjöllun, sjá grein mína „Sáuð þið hana systur mína?“: Grasaferð Jónasar Hallgrímssonar og upphaf íslenskrar sagnagerðar“. *Skírnir*, haust 1989.
- 3 Sjá bréf Hildar Johnsen, systur Guðnýjar, til Sigriðar Sveinsdóttur, systurdóttur sinnar, dags. 11. og 12. janúar 1890, en í því rifjar hún upp andlát og greftrun Guðnýjar: „Mér finnst í dag, að eg engum geti skrifast nema þér, því það er dagurinn (stóri), sem hún móðir þín sál. dó á, og það eru í dag 54 ár síðan, og þó er dagurinn frá morgni til kvölds mér svo fyrir augum eins og allt var þá. [...] Þennan 12. á Raufarhöfn var líkið borið út í stórra og fallegri kistu, sem snikkarar bjuggu til. Lá hún meira en two mánuði í litlu timburhúsi rétt við íbúðarhúsið okkar. Alltaf var ótíð með miklum snjóhörkum. Samt voru bjartir dagar á milli. Svo var ráðist í að smíða stóran skíðasleða, og þrír menn gengu á skíðum fyrir sleðanum [...] og náðu rétt yfir Hólsstíg að Efrihólum og gistu þar um nóttina, og daginn eftir að Skinnastöðum [...] Þessi ferð var byrjuð 17. mars, þó í 10. gráða frosti. Allt er þetta svo minnilegt og ólíkt öðrum jarðarförum.“ *Konur skrifa bréf. Sendibréf 1797-1907*. Finnur Sigmundsson bjó til prentunar. Bókfellsútgáfan, Reykjavík 1961, bls. 209-211.
- 4 Sbr. fræga kenningu Sandra Gilbert og Susan Gubar um tvíröddun í skáldsögum breskra kvenrithöfunda á 19. öld. *The Madwoman in the Attic*, Yale University Press, New Haven 1979.
- 5 Helga Kristjánsdóttir, *Guðnýjarkver. Kvæði Guðnýjar frá Klömbrum*. Búið hefur til prentunar Helga Kristjánsdóttir á Þverá. Helgafell, Reykjavík [1951], bls. 17.
- 6 Sama, bls. 23.
- 7 Mér hefur dottið í hug að hér sé á ferðinni einhvers konar kvenleg symbíosa, en slík þrá eftir barni kemur víða fyrir í skáldskap kvenna, t.d. sögum Ástu Sigurðardóttur, „Draumnum“ og ekki síst „Í hvaða vagni“, þar sem móðirin er beinlínis að leita að týndu barni sínu. Skv. Kristevu, sem aðeins rannsakar skáldskap karla og reisir á honum kenningu sína, er þessu öfugt farið, barnið leitar móðurinnar.
- 8 Helga Kristjánsdóttir, bls. 23.
- 9 Sama, bls. 25.
- 10 Ræða yfir moldum Guðnýjar Jónsdóttur, mad., þann 6. marz 1836 í Skinnastaðakirkju. Lbs. 1410 4to. Í athugasemd aftan við ræðuna, undirritaðri Br.J. segir: „Ræða þessi er haldin af sjera Vernharði Þorkelssyni, er síðar varð prestur í Reykholti. Jeg fjekk hana – eða afskrift af henni – hjá ekkjunni Ingibjörgu Jónsdóttur á Húsafelli, er hafði fengið hana frá sr. V.P. sál.“
- 11 Bjarni Thorarensen, *Bréf. Fyrra bindi*. Jón Helgason bjó til prentunar. Gefið út af Hinu íslenzka fræðafélagi í Kaupmannahöfn. Safn Fræðafélagsins XIII. bindi. Kaupmannahöfn 1943. Bls. 130 og 230.
- 12 Sveinn Níelsson, *Presta tal og prófasta á Íslandi*. Hið íslenzka bókmenntafélag, Kaupmannahöfn 1869.
- 13 Helga Kristjánsdóttir, bls. 32.
- 14 Sama, bls. 19.
- 15 Sama, bls. 20.
- 16 Sama, bls. 21.

- 17 Sama, bls. 20.
- 18 Sama, bls. 21.
- 19 Lbs. 2252, 4to.
- 20 Lbs. 1416, 8vo.
- 21 NKS 3263, 4to.
- 22 Um hugtak Kristevu, „úrkast“, sjá m.a. grein mína „Dæmd til að hrekjast.“ Um ástina, karlveldið og kvenlega sjálfsmýnd í *Tímapjófnum* eftir Steinunni Sigurðardóttur“, *Tímarit Máls og menningar* 1/1988, einkum kaflann „Úrkastið og heimsendir sjálfssins“, bls. 83.
- 23 Lawrence Lipking, *Abandoned Women and Poetic Tradition*, University of Chicago Press, Chicago 1988.
- 24 Sbr. t.a.m. tvö ljóð Huldu um Guðnýju í *Kvæðum* (1909), en Guðný var afasystir hennar og Huldu ákaflega hugstæð; þátt Tómasar Guðmundssonar, „Endurminningin er svo glögg“, *Með vorskipum, Íslenzkir örlagabættir. Forni*, Reykjavík 1970; og ritdóm Einars Braga, „Harmljóð úr órafjarlægð“, Helgafelli 1956. Sjá einnig erindi Bjargar Einarsdóttur „Á bekk með skáldum“, birt í *Úr ævi og starfi íslenskra kvenna I*, Bókrún, Reykjavík 1984.